

Rosana Ratkovčić

UGARSKI SVETI VLADARI U SREDNJOVJEKOVNOM ZIDNOM SLIKARSTVU U ZAGREBAČKOJ BISKUPIJI

Rosana Ratkovčić
Sveučilište Sjever
Koprivnica

UDK 27-36:75.052(497.521.2=511.141)“09/10”(091)
930.85(497.5:439)“09/10”
[272+7.033] (497.5)“09/10”(091)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 11.5.2020.

Prihvaćeno: 25.5.2021.

DOI: 10.21857/m8vqrgnn9

Članak se bavi srednjovjekovnim zidnim slikama povezanim s kultom ugarskih svetih vladara, izgubljenim prizorom iz sakristije Zagrebačke katedrale i fragmentarno sačuvanim ciklusom o kralju Ladislavu u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu. Podatak o izgubljenim zidnim slikama iz sakristije Zagrebačke katedrale, s prikazom sv. Stjepana, sv. Ladislava i sv. Emerika, razmotrili smo u kontekstu prikaza ugarskih svetih vladara kao posebne ikonografske teme, pri čemu se izgubljeni zagrebački prizor pokazuje kao vjerojatno jedan od najranijih primjera.

Ključne riječi: sakristija Zagrebačke katedrale, kapela sv. Petra u Novom Mjestu, sv. Stjepan, sv. Ladislav, Arpadovići, Anžuvinci

Štovanje ugarskih svetih vladara u Zagrebačkoj biskupiji

Štovanje ugarskih svetih vladara iz dinastije Arpadovića prisutno je u sjevernoj Hrvatskoj od osnutka Zagrebačke biskupije (1091. – 1095.), kada je osnivač biskupije ugarski kralj Ladislav, koji je također kasnije kanoniziran (1192.), posvetio katedralu novoga biskupskog sjedišta sv. Stjepanu, prvomu ugarskom kralju. Na poticaj kralja Ladislava sv. Stjepan kanoniziran je desetak godina ranije (1083.), zajedno s njegovim sinom, princom Emerikom i još nekim ugarskim svecima.¹

Osnutku Zagrebačke biskupije prethodio je prelazak kralja Ladislava preko Drave u prvoj polovici 1091. godine i zauzimanje Slavonije do Gvozda, a osnivanje

¹ Danko Šourek, Arpadian Royal Cult in the Zagreb Cathedral: From Gothic to Baroque, *Radovi IPU*, sv. 41, Zagreb 2017., str. 47–58, ovdje str. 47.

biskupije u Zagrebu predstavljalo je potvrdu vladarskog utjecaja Arpadovića u Međuriječju.²

Imenovanje katedrale novoga biskupskog sjedišta prema svecu kanoniziranom prije samo desetak godina pokazuje kako u uspostavljanju kulta ugarskih svetih vladara iz dinastije Arpadovića u vrijeme osnutka Zagrebačke biskupije možemo vjerojatno prepoznati propagandno sredstvo vladajuće ugarske dinastije. Kralj Ladislav je svoju vlast u Slavoniji zasnivao na rodbinskim vezama s hrvatskim kraljem Zvonimirom, a za jačanje i osiguravanje te vlasti uspostavljanje kulta ugarskih svetaca bilo je korisno sredstvo. Kralj Zvonimir umro je 1089. godine bez muškog nasljednika, a kraljevska vlast prešla je na njegovu suprugu kraljicu Jelenu Lijepu, sestru kralja Ladislava. Kada je nakon Zvonimirove smrti osvojio hrvatske zemlje kralj Ladislav je zbog rodbinskih veza sa Zvonimirovom nasljednicom polagao nasljedno pravo na hrvatsko prijestolje.³

Prikaz kralja Ladislava i kraljice Jelene Lijepe nalazi se na plaštu koji se čuva u riznici Zagrebačke katedrale, koji je zagrebačkom biskupu Augustinu Kažotiću (1303. – 1322.) prema tradiciji poklonio ugarsko-hrvatski kralj Karlo I. Robert (1301. – 1342.) iz dinastije Anžuvina.⁴ Lik kralja Ladislava na plaštu predstavlja najraniji sačuvani prikaz ugarskoga kraljevskog sveca u Zagrebačkoj katedrali.⁵

Uspješnost političke propagande ugarske dinastije Arpadovića na hrvatskom prijestolju pokazuje se u tome što je kralj Ladislav od srednjeg vijeka uživao posebno *štovanje u sjevernoj Hrvatskoj*, a legende su govorile o njegovoj poniznosti, pobožnosti i mnogim dobročinstvima.⁶ Pavao Ritter Vitezović piše o kralju Ladislavu u spisu *Natales divo Ladislavo regi Slavoniae apostolo restituti* (Zagreb, 1704.), koji je pisan kao Ladislavova hagiografija.⁷ Vitezović navodi kako je naklonost prema kralju Ladislavu u Hrvatskoj bila tolika da se smatralo da nije potekao od mađarskih

² Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1997., str. 63.

³ Milutin Juranić, Likovi kralja i kraljice na plaštu kralja Ladislava, *Peristil*, sv. 33, Zagreb 1990., str. 25. Ova verzija Ladislavova preuzimanja hrvatske krune ne navodi se u svim izvorima koji spominju taj događaj (a svakako ne u onim najranijim). Ladislavove rodbinske veze s kraljem Zvonimirom, preko sestre Jelene Lijepe, zabilježene su međutim u *Bečkoj ilustriranoj kronici* (*Chronicon pictum Vindobonense*, 1358.), *Budimskoj kronici* (1473.) i *Ugarskoj kronici* (*Chronicon Hungarorum*, 1488.) Jánosa Thuróczyja. Usp. Dražen Nemet, Smrt hrvatskog kralja Zvonimira – problem, izvori i tumačenja, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 38, Zagreb 2006., str. 77 (i ondje navedenu raniju literaturu).

⁴ Juranić, Likovi kralja i kraljice, str. 25; Šourek, Arpadian Royal Cult, str. 47.

⁵ Šourek, Arpadian Royal Cult, str. 47.

⁶ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, Zagreb 1985., str. 372; Marija Mirković, Ikonografija sv. Ladislava na području Zagrebačke (nad)biskupije, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.–1994.*, ur. Antun Škvorčević, Zagreb 1995., str. 579–591; Marija Mirković, Ugarski sveti u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, u: *Hrvatska / Mađarska. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*, ur. Jadranka Damjanov, Zagreb 1995., str. 18–26; Maja Cepetić, The Cult of St. Ladislav in Continental Croatia – Its Political and Cultural Context, u: *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*, ur. Martin Homza – Ján Lukačka – Neven Budak, Bratislava – Zagreb 2013., str. 308–315.

⁷ Pavao Knezović, Bračno djevičanstvo ili barokna hagiografija, *Nova prisutnost*, sv. 13, br. 2, 2015., str. 171.

Arpadovića, već da je porijeklom iz hrvatske kneževske ili kraljevske obitelji, i da se rodio u Hrvatskoj, u županiji goričkoj, u gradu Gorici, odnosno Štencišnjaku, te iznosi devetnaest dokaza za ovu tvrdnju.⁸

Štovanje sv. Ladislava i sv. Stjepana prisutno je u pučkoj tradiciji mađarskih Hrvata, od Gradišća do Podravine, pa se njihovi likovi javljaju u različitim pučkim molitvama i predajama, kao i u hrvatskim molitvenicima.⁹

U više mjesta u Hrvatskoj i Mađarskoj pučka tradicija bilježi da je kralj Ladislav sa svojim vojnicima prešao preko Drave u Hrvatsku upravo kod njihovog sela. U selu Martinci u mađarskoj Podravini smatraju da ulica Tabor čuva spomen na taj događaj.¹⁰

Sakupljač pučkih i nabožnih pjesama Fran Kurelac bilježi u *Kataleni* (mađarski *Szent Katalin*) nabožnu pjesmu *Od Štefana kralja*,¹¹ a ova pjesma se u mađarskom izvorniku i danas pjeva u crkvi u podravskom Lukovišću za vrijeme blagdana Štefana kralja, tj. na Kraljevo.¹² Zaladski Hrvati u Sumartonu očuvali su pjesmu *Popevka o Štefanu kralju* u kojoj se navodi kako je pod njegovim vodstvom mađarska vojska uspješno odolijevala napadima osvajača što se uspoređuje i izjednačuje s borbom između Krista i odmetnutog anđela Lucifera.¹³

Ugarski sveti vladari na izgubljenim zidnim slikama iz sakristije Zagrebačke katedrale

Štovanje ugarskih svetih vladara uspostavljeno prilikom osnutka Zagrebačke biskupije održalo se tijekom sljedećih stoljeća, što potvrđuju brojna umjetnička ostvarenja i svjedočanstva iz različitih perioda. U ovom članku bavit ćemo se srednjovjekovnim zidnim slikama povezanim s kultom ugarskih svetih vladara. Pokušat ćemo rekonstruirati izgubljeni prizor iz sakristije Zagrebačke katedrale, kao primjer uspostavljanja posebne ikonografske teme prikaza trojice ugarskih svetih vladara. Kao primjer ciklusa zidnih slika posvećenog sv. Ladislavu, najpopularnijem vladaru iz dinastije Arpadovića, predstaviti ćemo fragmentarno sačuvani ciklus Ladislavove borbe s Kumanima iz kapele sv. Petra u Novom Mjestu kod Svetog Ivana Zeline.

⁸ Vjekoslav Klaić, *Život i djelo Pavla Rittera Vitezovića (1652. - 1713.)*, Zagreb 1914., str. 191; Marina Miladinov, *The Arpadians as Croats: Veneration of ruler saints in the Diocese of Zagreb at the turn of the eighteenth century*, u: *Les cultes des saints souverains et des saints guerriers et l'idéologie du pouvoir en Europe Centrale et Orientale*, ur. Ivan Biliarsky, Radu G. Păun, Bucharest 2004., str. 220–224; Zrinka Blažević, *The Natales Divo Ladsilavo Restituuti: "Nationalization" of St. Ladislav in the Seventeenth-Century Croatia*, u: *Cuius Patronio Tota Gaudet Regio. Saint's Cults and the Dynamics of Regional Cogesion*, ur. Stanislava Kuzmová – Ana Marinković – Trpimir Vedriš, Zagreb 2014., str. 411–424.

⁹ Đuro Franković, *Sv. Stjepan i sv. Ladislav u pučkoj tradiciji mađarskih Hrvata*, *Cris*, sv. 12, Križevci 2010., str. 198.

¹⁰ Franković, *Sv. Stjepan i sv. Ladislav*, str. 195–201.

¹¹ Fran Kurelac, *Jačke ili narodne pësme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i železnoj na Ugrih*, Zagreb 1871., str. 287.

¹² Franković, *Sv. Stjepan i sv. Ladislav*, str. 195.

¹³ Isto, str. 197.

Na području kontinentalne Hrvatske prizori Ladislavove legende vjerojatno se mogu prepoznati i na fragmentarno sačuvanim zidnim slikama na južnom pročelju crkve sv. Augustina u Velikoj, a ciklus Ladislavove legende prikazan je na zidnim slikama u Turnišću, u Sloveniji, na prostoru srednjovjekovne Zagrebačke biskupije.¹⁴

Zidno slikarstvo je u srednjovjekovnim stoljećima bilo jedno od najuspješnijih sredstava političke propagande. Velike kompozicije na zidovima crkve obraćale su se svim pripadnicima srednjovjekovnog društva, dok je položaj u crkvi davao sadržaju ovih kompozicija neupitan legitimitet i vjerodostojnost.

U sakristiji Zagrebačke katedrale nalazi se fragmentarno sačuvani ciklus zidnih slika koji obuhvaća kompoziciju s četiri svetačka lika raspoređena u dva pojasa u zapadnom traveju južnog zida i figure apostola, proroka i patrijarha Starog zavjeta u poljima križno-rebrastog svoda. (Slika 1.)

Slika 1. Zagreb, sakristija katedrale, južni zid – kompozicija sa sv. Dominikom, sv. Bernardom iz Clairvauxa (?) i sv. Franjom (Fototeka IPU, Zagreb, snimio Milan Drmić, no. IPU-F-008656, 2009.)

¹⁴ Rosana Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2014., str. 51.

Zidne slike s fino modeliranim likovima koji se ističu na tamnomodroj pozadini pokazuju ishodišta u rimskom slikarstvu s kraja 13. stoljeća i slikarskim novinama koje uvodi Pietro Cavallini,¹⁵ koje će imati velikog odjeka u talijanskom slikarstvu trećenta, počevši od Giotto i njegovih sljedbenika.

Zidne slike u sakristiji vjerojatno nastaju narudžbom biskupa Timoteja, koji je u Zagreb došao iz Rima gdje je bio papin kapelan,¹⁶ a boravio je i na papinskom dvoru u Orvietu (1264.) i Viterbu (1267.), gdje se upoznao s novim ostvarenjima talijanske gotike, pa tako i s talijanskim majstorima koje je mogao pozvati u Zagreb da sudjeluju u gradnji katedrale, kao i u oslikavanju sakristije.¹⁷

Biskup Timotej počinje gradnju današnje katedrale u Zagrebu na ostacima ranije katedrale, posvećene 1217. godine, koju su 1242. teško oštetili Mongoli.¹⁸ Sakristija katedrale dovršena je 1275. godine, a 21. travnja posvetio je biskup Timotej u sakristiji oltar sv. Petra i Pavla.¹⁹

U bilješki koja je u 19. stoljeću dodana rukopisnom opisu zagrebačke katedrale Rafaela Levakovića (prije 1640.),²⁰ nalazi se podatak da su u istočnom jarmu južnog zida bili prikazani likovi sv. Stjepana, sv. Ladislava i sv. Emerika.²¹ Ivan Krstitelj Tkalčić je u 19. stoljeću zabilježio da su zidne slike u istočnom dijelu južnog zida bile vrlo oštećene, da su bile prežbukane te da je na njihovo mjesto stavljena slika s prizorom Raspeća.²² (Slika 2.)

U zapadnom jarmu južnog zida sakristije sačuvana je kompozicija s četiri svetačka lika, tri u donjem i jednim u gornjem pojasu. Za dva lika u donjem pojasu, lijevo i desno, većina ranijih istraživača slažu se da predstavljaju sv. Dominika i sv. Franju, dok su različita mišljenja o identifikaciji središnjeg lika u donjem pojasu.

U našim ranijim istraživanjima predložili smo identifikaciju središnjeg lika kao sv. Bernarda iz Clairvauxa, kako su smatrali Ivan Krstitelj Tkalčić i Ivan Ostojić,²³ što smo povezali s ulogom koju su sv. Bernard, kao i franjevački i dominikanski propovjednički red imali u borbi protiv hereze koja se u to vrijeme proširila u južnoj Europi, a Hrvatskoj najbliže u Bosanskom Kraljevstvu.²⁴

¹⁵ Ana Deanović povezuje zidne slike u sakristiji s umjetnosti zrelog 13. stoljeća u Laciju, koju u to vrijeme obilježava povratak antičkom i starokršćanskom realizmu (Ana Deanović – Željka Čorak, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb 1988., str. 51).

¹⁶ Igor Fisković, *Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj*, Zagreb 1987., str. 104.

¹⁷ Lelja Dobronić, Doprinos zagrebačkih biskupa hrvatskoj kulturi, u: *Sveti trag (devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094–1994.)*, ur. Tugomir Lukšić – Ivanka Reberski, Zagreb 1994., str. 47.

¹⁸ Deanović – Čorak, *Zagrebačka katedrala*, str. 16.

¹⁹ Ivan Krstitelj Tkalčić, *Prvostolna crkva Zagrebačka nekoć i sada*, Zagreb 1885., str. 112.

²⁰ Rafael Levaković, *Historiola de fundatione et structura Ecclesiae Zagrabienensis (Descriptio ecclesiae Zagrabienensis)*, rkp., primjerci u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici te Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

²¹ Deanović – Čorak, *Zagrebačka katedrala*, str. 48.

²² Tkalčić, *Prvostolna crkva Zagrebačka*, str. 112. Podatak o tome da su oštećene zidne slike bile prežbukane možda bi mogao značiti da se ove oštećene zidne slike i danas nalaze ispod kasnije žbuke, kao poticaj budućim restauratorsko-konzervatorskim istraživanjima.

²³ Tkalčić, *Prvostolna crkva Zagrebačka*, str. 112; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. 3, Split 1964., str. 195.

²⁴ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 31.

Slika 2. Zagreb, sakristija katedrale, južni zid – istočni dio južnog zida gdje se nalazila kompozicija sa sv. Stjepanom, sv. Ladislavom i sv. Emerikom (Fototeka IPU, Zagreb, snimio Milan Drmić, no. IPU-F-008664, 2009.)

Ana Deanović datira zidne slike u sakristiji Zagrebačke katedrale u treću četvrtinu 13. stoljeća,²⁵ pa ističe da se prizor u zapadnom traveju južnog zida može smatrati jednim od najranijih gdje su zajedno slikani sv. Dominik i sv. Franjo.²⁶ U širem regionalnom okviru rani prikaz sv. Dominika i sv. Franje nalazimo na zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Lenarta u Metnitzu u Koruškoj, koje se datiraju u tridesete godine 14. stoljeća,²⁷ od kojih je zagrebački primjer raniji oko šezdeset godina.²⁸

Prema analogiji s prikazom trojice svetaca u zapadnom traveju južnog zida sakristije, trojica ugarskih svetih vladara u susjednom traveju vjerojatno su bili slikani na isti način, kao pojedinačni likovi na tamnomodroj pozadini, u frontalnom položaju, prepoznatljivi po svojoj odjeći i atributima.

²⁵ Deanović – Čorak, *Zagrebačka katedrala*, str. 48.

²⁶ Isto, str. 48.

²⁷ Tanja Zimmermann, Vsebine stenskega slikarstva na Koroškem in v Sloveniji, Raziskovalno poročilo k poznemu 13. in zgodnjemu 14. stoletju, u: *Gotika v Sloveniji, Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom, Akti mednarodnega simpozija*, ur. Janez Hoefler, Ljubljana 1995., str. 201.

²⁸ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 31.

Dragoş Gh. Năstăsoiu pristupa prikazu ugarskih svetih vladara kao samostalnoj ikonografskoj temi i istražuje politička, teološka i likovna ishodišta za formiranje ove teme.²⁹ Usporedba s istraživanjima Dragoşa Gh. Năstăsoiua o ikonografskom motivu ugarskih svetih vladara u zidnom slikarstvu na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva može nam pružiti nova saznanja o izgubljenom zagrebačkom prizoru.

Stvaranje kolektivnog kulta trojice ugarskih svetih vladara Dragoş Gh. Năstăsoiu smatra političkom odlukom koja potječe iz oko sredine 14. stoljeća, a izgrađena je na osnovi individualnih kultura kraljeva iz dinastije Arpadovića, što ne označava kraj trajanja njihovih pojedinačnih kultura, već paralelno i ponekad preklapajuće postojanje.³⁰

Sve zidne slike sa zajedničkim prikazom trojice ugarskih svetih vladara koje razmatra Dragoş Gh. Năstăsoiu u svom istraživanju pripadaju periodu nakon sredine 14. stoljeća.³¹ Autor navodi sačuvane prikaze ugarskih svetih vladara na dvadeset dva lokaliteta, u Mađarskoj, Rumunjskoj i Slovačkoj, a neki od ovih lokaliteta su: Chimindia (Kéménd), Crişciur (Kristyór), Remetea (Magyarremete), Ribişta (Ribice), Tileagd (Mezőtelegd), Hrušov (Körtvélyes), Krásnohorské Podhradie (Kraszna hor-kaváralja), Plešivec (Pelsőc), Khust (Huszt), Napkor i Rattersdorf (Róttfalva).³²

Među ranijim primjerima koji prethode uspostavljanju prikaza ugarskih svetih vladara kao samostalne ikonografske teme Dragoş Gh. Năstăsoiu ističe oltarni pokrov, zabilježen 1361. godine pod nazivom *Regina Ungarie* u inventaru bazilike sv. Petra u Rimu, na kojem su prikazani arpadovički i anžuvinski sveci; sv. Stjepan, sv. Emerik, sv. Louis iz Toulousea, sv. Ladislav, sv. Elizabeta Ugarska i blažena Margareta, u prisustvu sv. Petra, sv. Pavla i Djevice Marije.³³

U kapeli sv. Martina u donjoj crkvi bazilike sv. Franje u Assisiju, pored fresko-ciklusa s prizorima iz života sv. Martina, nalazi se prikaz grupe anžuvinskih i arpadovičkih svetaca, koje je Gentile di Particino da Montefiore početkom 14. stoljeća naručio od Simone Martinija i njegove radionice.³⁴ Prema Lucianu Bellosiju u sjevernom transeptu kapele, pored sv. Franje i sv. Louisa od Toulousea, prikazani su sv. Elizabeta Ugarska, sv. Margareta Antiohijska i sv. Emerik, a pored Marije s djetetom sv. Stjepan i sv. Ladislav.³⁵

Kao prvi poznati primjer na kojem su ugarski sveti vladari prikazani u jedinstvenoj kompoziciji Dragoş Gh. Năstăsoiu navodi prizor iz crkve Santa Maria Donna Regina u Napulju, koja je predstavljala dinastički kulturni centar napolitanskih

²⁹ Dragoş-Gheorghe Năstăsoiu, *Sancti Reges Hungariae in Mural Painting of Late-Medieval Hungary, Central European Study*, Budapest 2009., str. 46.

³⁰ Isto, str. 42.

³¹ Dragoş Gh. Năstăsoiu, *Political Aspects of the Mural Representations of Sancti Reges Hungariae in the Fourteenth and Fifteenth Centuries, Annual of Medieval Studies at CEU*, sv. 16, Budapest 2010., str. 105.

³² Năstăsoiu, *Sancti Reges Hungariae*, str. 45; Isti, *Political Aspects of the Mural Representations*, str. 100.

³³ Năstăsoiu, *Sancti Reges Hungariae*, str. 27.

³⁴ Isto, str. 35.

³⁵ Isto, str. 35.

Anžuvina.³⁶ Nakon potresa 1293. godine obnovu crkve naručila je Marija Ugarska (1257. – 1323.), baka kralja Karla I. Roberta, a zidne slike izvela je radionica Pietra Cavallinija.³⁷

U koru crkve, pored fresko-ciklusa na sjevernom zidu s prikazom legende o sv. Elizabeti Ugarskoj, nalazi se prikaz Silaska Duha Svetoga, a ispod njega prikaz trojice svetih ugarskih vladara.³⁸ Scena je dodatak iz tridesetih godina 14. stoljeća originalnom ikonografskom programu iz oko 1320.³⁹

Kao još jednu ikonografsku prethodnicu teme ugarskih svetih vladara Dragoš Gh. Năstăsoiu navodi naslovnu stranicu djela *Decretales* Nicholasa Văsăria iz 1343. godine, koji se danas čuva u Padovi. Na prvoj stranici slikane su minijature iz legende o sv. Stjepanu, a na uspravnoj traci okvira frontalno su prikazane tri stojeće figure svetih ugarskih kraljeva.⁴⁰

Dragoš Gh. Năstăsoiu smatra da ovim prethodnicima treba hipotetički dodati izgubljene primjere pojedinačnih ikonografskih prikaza trojice svetih kraljeva, koji su vjerojatno postojali na zidnim slikama prije političke odluke o zajedničkom kultu *sancti reges Hungariae*, te da bi za te prikaze bilo normalno da su se pojavili neposredno nakon kanonizacije sv. Stjepana, sv. Emerika i sv. Ladislava u 11. i 12. stoljeću.⁴¹

U odnosu na primjere koje navodi Dragoš Gh. Năstăsoiu, izgubljeni zagrebački prikaz ugarskih svetih vladara vjerojatno je najbliži prizoru u crkvi Santa Maria Donna Regina u Napulju, koji se pripisuje djelovanju Petra Cavallinija i njegove radionice, a na ciklusu zidnih slika u sakristiji Zagrebačke katedrale također su primijećene veze sa slikarstvom Pietra Cavallinija.

Zagrebačka sakristija posvećena je 1275. godine, a najranijim poznatim djelom Pietra Cavallinija smatraju se zidne slike u bazilici San Paolo fuori le Mura u Rimu iz 1277. – 1285. godine.⁴² S obzirom na to da se Pietro Cavallini potpisivao kao rimski slikar opravdano je pretpostaviti da je svoja prva djela ostvario u Rimu, pa ciklus u Zagrebačkoj sakristiji možemo datirati vjerojatno nakon 1285. godine, odnosno u posljednju četvrtinu 13. stoljeća, nešto kasnije u odnosu na datiranje u treću četvrtinu 13. stoljeća kako predlaže Ana Deanović.⁴³

Ako prihvatimo ovakvo datiranje možemo pretpostaviti da je izgubljeni prizor s ugarskim svetim vladarima iz sakristije Zagrebačke katedrale najraniji od prikaza

³⁶ Isto, str. 36.

³⁷ Isto, str. 36.

³⁸ Isto, str. 36.

³⁹ Isto, str. 36.

⁴⁰ Isto, str. 38; Gabor Klaniczay, *Saints' Cults in Medieval Central Europe: Rivalries and Alliances*, u: *Symbolic Identity and the Cultural Memory of Saints*, ur. Nils Holger Petersen – Anu Mänd – Sebastián Salvadó – Tracey R. Sands, Newcastle 2018., str. 34.

⁴¹ Năstăsoiu, *Sancti Reges Hungariae*, str. 39.

⁴² Alessandro Tomei, Cavallini, Pietro, *Enciclopedia dell' Arte Medievale*, 1993. [https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-cavallini_\(Enciclopedia-dell'-Arte-Medievale\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-cavallini_(Enciclopedia-dell'-Arte-Medievale)) pristup ostvaren 2. travnja 2021.

⁴³ Ana Deanović, *Srednjovjekovne zidne slikarije na području Zagreba, Iz starog i novog Zagreba*, sv. 1, Zagreb 1957., str. 134; Deanović – Ćorak, *Zagrebačka katedrala*, str. 48.

ikonografske teme ugarskih svetih vladara koje navodi Dragoş Gh. Năstăsoiu. Pri tome također možemo pretpostaviti da je na izgubljenom zagrebačkom kompoziciji već potpuno uspostavljena tema ugarskih svetih vladara kao samostalne ikonografske kompozicije.

Usporedbom sa sačuvanim prikazom svetačkih likova u susjednom jarmu, bez obzira na identifikaciju središnjeg lika, a poznavajući likovne i ikonografske zahtjeve srednjovjekovnoga zidnog slikarstva, možemo opravdano pretpostaviti da su ugarski sveti vladari bili prikazani na jednak način kao svetački likovi u susjednom polju, te da su time činili jedinstvenu ikonografsku kompoziciju kao jedan od modela na osnovu kojeg će se kasnije, u 14. i 15. stoljeću, razviti prikazivanje brojnih ikonografskih tema ugarskih svetih vladara.

Na zidnim slikama u crkvi Santa Maria Della Regina u Napulju uspostavljen je ikonografski model prema kojem se predstavljaju tri doba Arpadskog kraljevstva. Sv. Stjepan prikazan je kao najstariji, s bijelom bradom i žezlom, sv. Ladislav slikan je kao zreli muškarac sa smeđom bradom i sjekirom kao simbolom njegove hrabrosti, a sv. Emerik prikazan je kao bezbradi mladić s knjigom.⁴⁴

U kapeli sv. Martina u Assisiju, mladi bezbradi Emerik slikan je s cvijetom lji-ljana u ruci, kao aluzijom na nevinost što je glavni motiv njegove legende, a ostala dvojica predstavljeni su kao sveti kraljevi, s krunama, žezlima i vladarskim kuglama, atributima koji izostaju u prikazivanju sv. Emerika, koji nije postao kralj zbog njegove prerane smrti.⁴⁵

Na osnovu ovih podataka o ikonografskim obilježjima kompozicija s prikazom ugarskih svetih vladara možemo pretpostaviti da su na isti način bili prikazani i na izgubljenom zagrebačkom prizoru, koji je možda prethodio svim navedenim prizorima.

Zagreb se time pokazuje kao jedno od najranijih političkih i umjetničkih središta uspostavljanja kulta ugarskih svetih vladara na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, što možemo rekonstruirati i pretpostaviti na osnovu podatka o izgubljenom prikazu ugarskih svetih vladara na zidnim slikama u sakristiji katedrale, iz posljednje četvrtine 13. stoljeća, u okviru ciklusa zidnih slika čija stilska obilježja pokazuju izrazite utjecaje slikarstva Pietra Cavallinija, u to vrijeme jednog od najznačajnijih europskih slikara. U ikonografskom pogledu na zidnim slikama u sakristiji Zagrebačke katedrale uočava se uvođenje i uspostavljanje novih ikonografskih tema, kao što je kompozicija ugarskih svetih vladara, a već smo spomenuli da se prizor u zapadnom traveju južnog zida smatra jednim od najranijih gdje su zajedno slikani sv. Dominik i sv. Franjo.⁴⁶

⁴⁴ Năstăsoiu, *Sancti Reges Hungariae*, str. 36.

⁴⁵ Isto, str. 35.

⁴⁶ Deanović – Čorak, *Zagrebačka katedrala*, str. 48.

Ugarski sveti vladari u umjetničkoj opremi Zagrebačke katedrale

Tradicija prikazivanja ugarskih svetih vladara, započeta s prikazom na zidnim slikama u sakristiji, nastavit će se i u sljedećim stoljećima u umjetničkoj opremi Zagrebačke katedrale.

Pojedinačni likovi ugarskih svetih vladara sa svojim atributima, kako su vjerojatno bili prikazani na zidnim slikama u sakristiji, predstavljeni su i na skulpturama na gotičkim oltarima koje naručuje zagrebački biskup Osvald Thuz (1466. – 1499.) oko dvjesto godina kasnije od nastanka zidnih slika u sakristiji.

Skulpture sv. Stjepana, sv. Ladislava i sv. Emerika vjerojatno su se nalazile na oltaru koji je biskup Osvald naručio za svetište katedrale, nakon što je u svetištu naručio gradnju novoga gotičkog svoda.⁴⁷ Ovaj oltar uništen je u požaru 1624. godine i zamijenjen je novim (1632.) koji je vjerojatno zadržao prethodni ikonografski koncept. Novi oltar rastavljen je 1832. i samo je nekoliko skulptura sačuvano. Prema opisu koji je u prvoj polovici 17. stoljeća napisao Benedikt Vinković (1637. – 1642.), kasniji zagrebački biskup, skulptura Marije s Djetetom u centralnoj niši bila je okružena skulpturama koje su predstavljale svete ugarske kraljeve Stjepana i Ladislava.⁴⁸

Sličan je ikonografski raspored na grafici na prvoj stranici djela *Missale secundum chorum et rubricam almi episcopatus Zagrebiensis Ecclesiae*, tiskanom u Veneciji 1511., gdje je Marija s Isusom kao *Patrona Hungariae* okružena sv. Ladislavom, sv. Stjepanom i sv. Emerikom.⁴⁹

Vjerojatno istodobno s glavnim oltarom biskup Osvald naručio je i monumentalni tabernakul smješten uz sjeverni zid svetišta. Tabernakul je uklonjen iz katedrale oko 1800. godine, a opisan je u rukopisima Rafaela Levakovića (prije 1640.), Pavla Rittera Vitezovića (oko 1703.) i Kanonskoj vizitaciji iz 1792. godine.⁵⁰ Levaković piše da je tabernakul bio ukrašen statuama koje su predstavljale sv. Martina iz Toursa i kraljevske svece Arpadovića, Stjepana, Emerika i Ladislava.⁵¹ Kada je nakon više od dva stoljeća novi, mramorni tabernakul dodan glavnom oltaru, ponovo su predstavljeni sveci Arpadovići, sv. Stjepan i sv. Ladislav, a čini se i sv. Emerik.⁵²

Zajedno s novim glavnim oltarom i opisanim tabernakulom biskup Osvald naručio je i novi oltar posvećen sv. Ladislavu (oko 1469.), smješten u sjevernoj apsidi crkve.⁵³ Prema Levakovićevom opisu, iznad prizora Deisisa u centralnoj niši bio je prikaz Uznesenja Marijinog okružen sa sv. Emerikom i sv. Ladislavom.⁵⁴

⁴⁷ Šourek, *Arpadian Royal Cult*, str. 48.

⁴⁸ Šourek, *Arpadian Royal Cult*, str. 48; Doris Baričević, *Glavni oltar zagrebačke katedrale iz 1632. godine*, *Peristil*, sv. 10/11, Zagreb 1967./1968., str. 99–115.

⁴⁹ Šourek, *Arpadian Royal Cult in the Zagreb Cathedral*, str. 48; Milan Pelc, *Renesansa*, Zagreb 2007., str. 552.

⁵⁰ Šourek, *Arpadian Royal Cult*, str. 48.

⁵¹ Isto, str. 48.

⁵² Isto, str. 50–51.

⁵³ Tkalčić, *Prvostolna crkva Zagrebačka*, str. 61.

⁵⁴ Šourek, *Arpadian Royal Cult*, str. 51.

Iz ovih opisa, nažalost većinom izgubljenih, spomenika koji su pripadali umjetničkoj opremi Zagrebačke katedrale vidi se kako se tradicija prikazivanja ugarskih svetih vladara, započeta vjerojatno sa zidnim slikama u sakristiji, održala tijekom srednjovjekovnih stoljeća i nastavila ponavljanjem srednjovjekovnih modela u kasnijim ostvarenjima.

Ladislavova legenda u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu

Drugačiji je ikonografski sadržaj zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu, gdje je fragmentarno sačuvan ciklus Legende o kralju Ladislavu, odnosno njegove borbe s Kumanima.⁵⁵

Ciklus Ladislavove borbe s Kumanima bio je najpopularniji slikani ciklus na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva tijekom nešto više od stoljeća, za vrijeme vladavine Karla I. Roberta i Ludovika I. iz dinastije Anžuvina, kao i njihova nasljednika Žigmunda Luksemburškog. Poznato je oko četrdeset pet ciklusa s tom temom, koji uključuju sačuvane spomenike i nekoliko primjera poznatih iz kopija iz 19. stoljeća, a postoji i nekoliko dokumentiranih primjera koji nisu sačuvani.⁵⁶

Tekstualni opisi tog narativa poznati su iz kronika iz 14. stoljeća i kasnije, a najpoznatiji je primjer tekst u *Iluminiranoj kronici (Képes Krónika)* iz oko 1358. godine, koji je sačuvao elemente iz poznatih i izgubljenih kronika iz 11. i 12. stoljeća.⁵⁷

Ciklus prikazuje kralja Ladislava u bitki kod Kerlésa koju je vodio 1068. godine protiv poganskih Pečenega, koji su u srednjovjekovnoj verziji priče pretvoreni u Kumane.⁵⁸ Tijekom bitke kralj Ladislav oslobodio je otetu mađarsku djevojku.

U slikanim ciklusima standardna i najraširenija verzija priče sastoji se od šest scena, koje obično slijede jedna drugu u kontinuiranom nizu. Priča počinje kada nakon što su čuli za napad Kumana kralj Ladislav i mađarska vojska kreću u bitku, napuštajući utvrđeni katedralni grad Vârad, a često je prikazan i varadski biskup koji blagoslivlja vojsku. Kada vojska susreće Kumane počinje bitka obično prikazana u velikoj sceni, s Ladislavom u središtu akcije.

Tijekom bitke Ladislav primjećuje da je kumanski ratnik oteo mađarsku djevojku i nastavlja ga goniti na konju, s kopljem u rukama, dok Kuman gađa Ladislava strijelama. Na vrhuncu borbe ratnici sjašu s konja i slijedi goloruki obračun, a borbu

⁵⁵ Rosana Ratkovčić, Prilozi istraživanju zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu, *Peristil*, sv. 52, Zagreb 2009., str. 113–124; Ivan Srša, Zidni oslici u lađi crkve sv. Petra u Novom Mjestu, u: *Templari i njihovo nasljeđe. 800 godina od dolaska templara na Zemlju sv. Martina*, ur. Mladen Houška, Sv. Ivan Zelina 2009., str. 40–45; Maja Cepetić, Danko Dujmović, St Peter at novo Mesto Zelinsko. New Iconography for Claiming Political Continuity, *Ikona*, sv. 5, Rijeka 2012., str. 323–330; Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 183–186.

⁵⁶ Zsombor Jékely, Narrative Structure of the Painted Cycle of a Hungarian Holy Ruler: The Legend of St. Ladislav, *Hortus Artium Mediaevalium*, 2015., str. 62.

⁵⁷ Jékely, Narrative Structure, str. 63.

⁵⁸ Elena Dana Prioteasa, *Medieval Wall Paintings in Transylvanian Orthodox Churches, Iconographic Subjects in Historical Context*, București – Cluj-Napoca 2016., str. 65.

presuđuje djevojka koja zasijeca Kumanu stopalo sjekirom ili mačem. Kralj i djevojka nakon toga zajedno odsijecaju glavu Kumanu, a u završnoj sceni Ladislav se odmara pod stablom s glavom u krilu djevojke, dok ona dodiruje kraljevu kosu. Neki slikani ciklusi ograničeni su samo na tri scene s motivima potjere za Kumanom, duela i odsijecanja glave.⁵⁹

Na osnovu sačuvanih fragmenata u Novom Mjestu vidi se da je ciklus bio podijeljen u dva pojasa. U gornjem pojasu s lijeve strane nalaze se fragmenti arhitekture koja vjerojatno pripada prvoj sceni ciklusa u kojoj Ladislav i vojska napuštaju Várad, dok se s desne strane u donjem dijelu prizora vidi odsječena glava i okrvavljeno tijelo među konjskim kopitima, koje možemo povezati s prizorom bitke.⁶⁰ (Slika 3.)

Slika 3. Novo Mjesto, kapela sv. Petra, sjeverni zid lađe – *Legenda o kralju Ladislavu* (detalj) (snimio Vjekoslav Jukić, 2009.)

⁵⁹ Jékely, *Narrative Structure*, str. 63.

⁶⁰ Maja Cepetić i Danko Dujmović pišu da fragmenti na desnoj strani gornjeg pojasa vjerojatno pripadaju sceni bitke između dvije vojske u kojoj Ladislav odsijeca glavu kumanskog vođe (Cepetić, Dujmović, *St Peter at Novo Mesto Zelinsko*, str. 325).

U donjem pojasu najbolje je sačuvan fragment s djevojkom na konju, okrenutom suprotno od smjera kretanja konja, vjerojatno detalj prizora spašavanja otete djevojke. Možemo pretpostaviti da su u donjem pojasu bili prikazani i ostali prizori ciklusa, borba Ladislava s kumanskim ratnikom kojem djevojka zasijeca stopalo, odsjecanje glave Kumana i odmaranje Ladislava s glavom u krilu djevojke. Iz natpisa koji se pojavljuje samo na ciklusu Ladislavove borbe s Kumanima u Vel'koj Lomnici, u današnjoj Slovačkoj, saznajemo da je otetoj djevojci ime Ladiva.⁶¹ (Slika 4.)

Slika 4. Novo Mjesto, kapela sv. Petra, sjeverni zid lađe – *Legenda o kralju Ladislavu* (detalj) (snimio Vjekoslav Jukić, 2009.)

Na sačuvanim primjerima Ladislavova ciklusa mogu se primijetiti različita rješenja za smještaj ciklusa na zidovima crkve, a kao najbolje rješenje pokazuje se položaj na sjevernom zidu lađe.⁶²

⁶¹ Ivan Gerát, Studies on the legends of St Ladislaus, u: *Slovakia and Croatia*, str. 302.

⁶² Jékely, Narrative Structure, str. 69-70.

Na sjevernom zidu lađe srednjovjekovnih crkava uobičajeno je slikanje Poklonstva kraljeva, kada se pod utjecajem viteške kulture internacionalne gotike prizori Poklonstva pretvaraju u velike konjaničke povorke s mnoštvom likova kraljevske pratnje i živopisnih detalja.⁶³ U kapeli sv. Petra u Novom Mjestu prizor Poklonstva na sjevernom zidu zamijenjen je prikazom Ladislavove borbe s Kumanima.⁶⁴ Većina sačuvanih ciklusa Ladislavove legende na području tadašnjeg Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva također se nalazi na sjevernom zidu lađe. U Kraskovu je Ladislavova legenda slikana u gornjem, a Poklonstvo kraljeva u donjem pojasu sjevernog zida.⁶⁵

Kralj Ladislav predstavljao je otjelovljenje srednjovjekovnog ideala viteza, pa je zamjena prizora Poklonstva ciklusom Ladislavove legende u skladu s viteškom kulturom internacionalne gotike u kojoj ishodište nalaze i prizori Poklonstva. Ciklus Ladislavove legende predstavlja profani sadržaj koji zbog kanonizacije njegova nositelja dobiva značenje ciklusa iz svetačkog života, a time i značajan položaj u ikonografskoj topografiji crkve. Prikaz bitke s naturalističkim detaljima odsječenih, okrvavljenih glava zamjenjuje prizor Poklonstva kraljeva s njegovom uzvišenom simbolikom Bogojavljanja, o čemu smo pisali u našim ranijim istraživanjima.⁶⁶

Ikonografski motiv ugarskih svetih vladara, kakav je zabilježen na izgubljenim zidnim slikama iz sakristije Zagrebačke katedrale, prikazuje ugarske svece u grupi koja obuhvaća vladare tri različite životne dobi i temperamenta; stari i mudri kralj Stjepan, energični Ladislav srednjih godina i mladi i nevini princ Emerik. Ovaj motiv vjerojatno je uspostavljen s podsjećanjem na kult i ikonografiju Sveta Tri Kralja.⁶⁷ Idejno i simboličko tumačenje povezanosti trojice ugarskih svetih vladara s ikonografijom prizora Sveta Tri Kralja, u skladu je sa smještanjem ciklusa Legende o kralju Ladislavu na sjeverni zid crkve. Slavljenje kraljeva koji su prepoznali Isusa kao Boga i primili njegov blagoslov podupiralo je ideju božanskog porijekla kraljevske moći i bilo je popularno među europskim vladarima.⁶⁸ Povezivanje svetih ugarskih kraljeva sa Sveta Tri Kralja isticalo je nebesku legitimnost dinastije Arpadovića i njezinih nasljednika.⁶⁹

Na sjevernom dijelu trijumfalnog luka u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu, u srednjem pojasu, prikazan je okrunjeni muški svetački lik, za kojeg zbog smještaja uz Ladislavov ciklus na sjevernom zidu možda možemo pretpostaviti da predstavlja kralja Ladislava. Mladolik svetački lik nosi na glavi veliku krunu s izduženim vrhovima, ali u donjem dijelu prizora nalazi se veliko oštećenje pa se ne vide drugi atributi koji bi mogli potvrditi ovu pretpostavku.⁷⁰ (Slika 5.)

⁶³ Ljubo Karaman, O srednjovjekovnoj umjetnosti Istre, *Historijski zbornik*, sv. 2, Zagreb 1949., str. 126.

⁶⁴ Ratkovčić, Prilozi istraživanju, str. 117.

⁶⁵ Maria Prokopp, *Italian Trecento influence on Murals in East Central Europe Particularly Hungary*, Budapest 1983., str. 157.

⁶⁶ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 117.

⁶⁷ Prioteasa, *Medieval Wall Paintings*, str. 68.

⁶⁸ Isto, str. 68.

⁶⁹ Isto, str. 69.

⁷⁰ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 183–184.

Slika 5. Novo Mjesto, kapela sv. Petra, sjeverni zid trijumfalnog luka – sv. Ladislav (?) (snimio Vjekoslav Jukić, 2009.)

Od sačuvanih primjera na području srednjovjekovnoga Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva ciklus Ladislavove legende u Novom Mjestu možda je formalno najbliži ciklusu u Vel'koj Lomnici, koji je datiran oko 1317. godine.⁷¹ Ladislavov ciklus u Novom Mjestu smatra se jednim od najranijih i unatoč zemljopisnoj udaljenosti pokazuje brzo širenje novih ikonografskih tema u srednjovjekovnom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.⁷²

Ako prihvatimo datiranje izgubljene zidne slike s ugarskim svetim vladarima iz sakristije Zagrebačke katedrale u zadnju četvrtinu 13. stoljeća, a datiranje Ladislavova ciklusa u Novom Mjestu u početak 14. stoljeća, kako predlaže Zsombor Jékely,⁷³ vremensko razdoblje između slikanja ovih prizora iznosi samo oko dvadeset do trideset godina.

⁷¹ Jékely, *Narrative Structure*, str. 63; Gerát, *Studies on the legends of St Ladislaus*, str. 293. U našim ranijim istraživanjima (Ratkovčić, *Prilozi istraživanju*, str. 113–124; *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 183–184) predložili smo kasnije datiranje ciklusa u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu zbog morfoloških sličnosti s radovima Johanesa Aquile i njegove radionice primijećenih na sačuvanim fragmentima na svim zidovima kapele, uz ostavljanje mogućnosti da Ladislavov ciklus na sjevernom zidu može biti i ranije datiran zbog sličnosti s ciklusom u Vel'koj Lomnici, i potrebu za budućim istraživanjima koja bi ovo potvrdila.

⁷² Jékely, *Narrative Structure*, str. 66.

⁷³ Isto, str. 66.

U tom periodu dinastiju Arpadovića na ugarsko-hrvatskom prijestolju zamijenila je dinastija Anžuvina, a promijenila su se i stilska i ikonografska obilježja zidnih slika, dok je ostala nepromijenjena njihova upotreba kao sredstva političke propagande vladajuće dinastije.

Prema dosadašnjim saznanjima o ciklusima Ladislavove borbe s Kumanima na području Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, čini se da nema slikanog ciklusa koji bi datirao iz perioda Arpadovića, prije 1301. godine. Ovaj ciklus pojavljuje se samo u anžuvinskom periodu, nakon krunjenja Karla I. Roberta za ugarskog kralja 1308. godine.⁷⁴

Istraživači koji su se bavili temom Ladislavove borbe s Kumanima slažu se da je ovaj motiv predstavljao propagandno sredstvo dinastije Anžuvina, koji su njegovim širenjem željeli istaknuti svoju legitimnost kao nasljednici Arpadovića po ženskoj liniji.⁷⁵ Stvoren je iznimno snažan ideal koji je bio važan u dvorskoj kulturi ugarsko-hrvatskih Anžuvina kao jedno od najznačajnijih propagandnih sredstava za legitimnost dinastije.⁷⁶

Tijekom burnih godina, od 1301. do 1321., dok Karlo I. Robert nije osigurao svoju vlast u Ugarskoj, kult kralja Ladislava predstavljao je dobar motiv za potvrdu legitimnosti njegove vlasti. Karlo I. Robert nije mogao računati na podršku ugarskog plemstva, a Ladislavov ciklus bio je osobito omiljen među plemstvom i pružio je željenu sintezu.⁷⁷ Predstavljao je sliku ratničkog kralja povezanog s tradicijom anžuvinskog dvora, koji je istovremeno bio kralj Ugarske iz dinastije Arpadovića, već dugo slavljeno od lokalne aristokracije i plemstva.⁷⁸

Zaključna razmatranja

Izgnubljene zidne slike u sakristiji Zagrebačke katedrale nastaju u vrijeme dinastije Arpadovića, prije dolaska na vlast anžuvinske dinastije. Kao što prikazuje Ladislavove borbe s Kumanima možemo tumačiti kao propagandno sredstvo anžuvinske dinastije, zidne slike u sakristiji Zagrebačke katedrale, s motivom ugarskih svetih vladara slikanim pored svetaca osnivača propovjedničkih redova, možemo prepoznati kao propagandno sredstvo za legitimiranje i održavanje vlasti Arpadovića na području srednjovjekovne Slavonije.

U preuzimanju vlasti obje dinastije slična je uloga žene u srednjovjekovnom patrijarhalnom društvu, kao osobe na kojoj počiva legitimnost vlasti dinastije. Marija Ugarska, baka Karla I. Roberta, bila je kćerka kralja Stjepana V. iz dinastije

⁷⁴ Jékely, *Narrative Structure*, str. 64.

⁷⁵ Béla Zsolt Szakács, *Between Chronicle and Legend: Image Cycles of St Ladislav in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts*, *The Medieval Chronicle*, sv. 4, 2006., str. 156; Jékely, *Narrative Structure*, str. 74; Gerát, *Studies on the legends of St Ladislav*, str. 296.

⁷⁶ Szakács, *Between Chronicle and Legend*, str. 156.

⁷⁷ Jékely, *Narrative Structure*, str. 74.

⁷⁸ Gerát, *Studies on the legends of St Ladislav*, str. 296.

Arpadovića. Porijeklo Karla I. Roberta iz dinastije domaćih svetih kraljeva isticano je kao argument za njegovo pravo na ugarsko prijestolje.⁷⁹ Kralj Ladislav je legitimnost preuzimanja vlasti u srednjovjekovnoj Slavoniji temeljio na svojoj sestri, kraljici Jeleni Lijepoj, supruzi hrvatskog kralja Zvonimira, nakon što je kralj Zvonimir umro bez muškog nasljednika, pa je kraljica Jelena naslijedila hrvatsko prijestolje.⁸⁰

Kao drugo zajedničko ishodište uspostavljanja kulta ugarskih svetih vladara u srednjovjekovnoj Zagrebačkoj biskupiji i njegova promicanja na zidnim slikama u sakristiji Zagrebačke katedrale i kapeli sv. Petra u Novom Mjestu, pretpostavili smo borbu protiv poganskih vjerovanja i hereze. Autori koji pišu o ciklusu Ladislavove legende spominju pobjedu nad poganskim Kumanima kao jedno od bitnih simboličkih značenja tog ciklusa. Borba kralja Ladislava protiv poganskih neprijatelja uspoređuje se s herojima Novog zavjeta i križarima koji su se borili u za kršćansku vjeru.⁸¹

Na zidnim slikama u sakristiji Zagrebačke katedrale pretpostavili smo da bi ideja borbe protiv hereze mogla biti ishodište za zajedničko slikanje osnivača srednjovjekovnih redova, sv. Franje, sv. Dominika i sv. Bernarda, a slikanje ugarskih svetih vladara, sv. Stjepana, sv. Emerika i sv. Ladislava na susjednom zidu upućuje da su i oni bili zastupljeni u toj ideji. Sakristija Zagrebačke katedrale, kao i katedrala, građena je nakon što je u provali Tatara 1242. uništena stara katedrala, a datiranje zidnih slika u sakristiji u posljednju četvrtinu 13. stoljeća znači da su one nastale oko četrdeset godina nakon provale Tatara, pa su nedavna razaranja vjerojatno još bila živa u sjećanju stanovnika Zagrebačke biskupije i možda utjecala na to da za temu zidnih slika u sakristiji budu izabrani sveti poznati po borbi protiv hereze i ugarski sveti vladari kao zaštitnici kršćanstva.

Dugo trajanje tradicije prikazivanja ugarskih svetih vladara u Zagrebačkoj biskupiji, započete u srednjem vijeku, nastavit će se i u sljedećim stoljećima u umjetničkoj opremi Zagrebačke katedrale, na oltaru sv. Ladislava koji je naručio biskup Osvald Thuz (oko 1469.) za sjevernu apsidu,⁸² a ovaj oltar zamijenjen je 1690. novim oltarom koji je uklonjen u kasnom 19. stoljeću i dijelom uništen.⁸³ Prema poznatim opisima oba, nažalost izgubljena, oltara saznajemo da su njihovi ikonografski sadržaji obuhvaćali oba motiva zastupljena na navedenim srednjovjekovnim zidnim slikama, prikazivanje ugarskih svetih vladara i prikazivanje ciklusa Ladislavove legende, pri čemu je Ladislavov ciklus krajem 17. stoljeća proširen i dodatnim scenama.

⁷⁹ Isto, str. 295.

⁸⁰ Vidjeti bilješku 3.

⁸¹ Jékely, *Narrative Structure*, str. 74.

⁸² Šourek, *Arpadian Royal Cult*, str. 51.

⁸³ Isto, str. 52.

Rosana Ratkovčić

Holy Rulers of Hungary on Medieval Wall-Painting in the Diocese of Zagreb

Summary

Establishing of the cult of Hungarian holy rulers of the Árpád dynasty may be followed since the foundation of the Diocese of Zagreb (1091–1095) and dedication of the cathedral of newly erected episcopal see to St. Stephen, the first king of Hungary, who was canonised about ten years earlier (1083), together with his son Duke Emeric and some other Hungarian saints. The article deals with medieval mural paintings connected to the cult of the Holy Rulers of Hungary, with the now lost depiction from the Sacristy of Zagreb Cathedral and fragmentary preserved fresco cycle on King Ladislav in the Chapel of St. Peter in Novo Mjesto near Sveti Ivan Zelina. The testimony on lost mural paintings in the Sacristy of Zagreb Cathedral, with depictions of Holy Rulers of Hungary – St. Stephen, St. Ladislav and St. Emeric, was discussed within the context of the depictions of Hungarian Holy Rulers as a special iconographic theme in the research of Dragoș Gh. Năstăsoiu, with the remark that the now lost depiction from Zagreb is most probably one of the earliest representations of this theme. Another type of iconographic content is connected with veneration of Hungarian holy rulers is the cycle of Ladislav's legend, which is here presented on the example of fragmentary preserved cycle of mural paintings in the Chapel of St. Peter in Novo Mjesto. Mural paintings in the sacristy of the cathedral and Chapel of St. Peter in Novo Mjesto are examples of political propaganda of the dynasties of the Árpáds and the Angevins. The success of such propaganda may be traced from the veneration of Hungarian holy rulers in folk traditions and legends to the longlasting tradition of depiction of Hungarian holy rulers within the artistic equipment of the Zagreb Cathedral.

Key words: the Sacristy of the Zagreb Cathedral, the chapel of St. Peter in Novo Mjesto, St. Stephen, St. Ladislav, the Árpáds, the Angevins